

De oude algemene begraafplaats in Gouda

- Een onderzoek naar de geschiedenis van de eerste algemene burgerlijke begraafplaats aan de Vorstmanstraat -

- Aflevering 2 -

Adriana Bontenbal

Italiaanse populieren

Na de ingebruikneming van de begraafplaats begon haar onderhoud jaarlijks flinke bressen te slaan in het gemeentelijk budget. In 1846 wees de toenmalige burgemeester al op één van de grootste problemen, te weten de voortdurende inklinking van de grond. De gemeente dacht eerst nog in 1895 één van de oorzaken te moeten zoeken in de ringdijk die voornamelijk uit klei bestond en geen water doorliet, waardoor het niveau van het grondwater op de begraafplaats boven het waterpeil van de omringende polder steeg, zodat de onderste kisten in het water kwamen te staan. Zoals bekend schreef het reglement op het begraven voor dat er twee kisten op elkaar moesten staan, zodat verhoging van de grond toen nog de enige optie was. Later kwam men tot de conclusie dat de veengrond waarop de begraafplaats lag dermate inklonk dat rigoureuze ophogingen weinig zin hadden.¹

In 1863 wilde de gemeente het achterste, katholieke deel van de begraafplaats tot langs het water van de Korte Akkeren en de dijk om de gehele plaats heen verhogen. De aannemer verhoogde in dat jaar inderdaad de dijk met een halve meter en bracht die op een breedte van 75 centimeter met behulp van vaste IJsselsteekklei. Op het achterste gedeelte voerde hij 2300 kubieke meter zand aan. Een jaar later, in 1864, was de ophoging van het voorste gedeelte aan de beurt. Een schipper laadde 4000 kubieke meter zand vanaf de Turfsingel over in schouwen en vervoerde het via de sloot langs het rijpad naar de begraafplaats. De aannemer doorgroef de dijk aan de zuidzijde en kon zo het zand uit de schouwen op de begraafplaats brengen, waarna hij de dijk weer herstelde. Leendert Broere nam dit werk aan voor fl 1,03 per kubieke meter.²

In 1895 besloot het college van Burgemeester en Wethouders een proef te nemen om door ophoging met zand het hoge waterpeil te beteugelen. In eerste instantie gebeurde dit op het kleine gedeelte van de eigen graven. Een jaar later bleek de proefneming succes te hebben, want de onderste kisten bleven boven het waterpeil staan. De aannemer verhoogde in dat jaar de protestantse afdeling bij de rijen a, b en c. De eigenaren of de gemeente als eigenaar van graven droegen de kosten van het verhogen van de grafzerken en 'houten ramen'. In 1897 hoogde de gemeente nog eens de protestantse onderafdelingen 1, 2 en 3 met 1500 kubieke meter zand op, maar in 1898 gaf zij de moed op doordat het terrein toch voortdurend bleef verzakken. Zij beperkte zich vanaf die tijd tot het ophogen van te diepe kuilen; de laatste grote ophoging dateerde uit 1900 en betrof de protestantse afdeling die met 600 kubieke meter zand werd opgehoogd.

De zandgrond op de begraafplaats viel natuurlijk ook ten prooi aan verstuiwingen, maar gedeeltelijk loste de beplanting dit probleem op. Italiaanse populieren omzoomden de begraafplaats en de gemeente topte de bomen regelmatig, zodat een dichte haag de begraafplaats beschermde. Maar vooral ook door de groeiende aandacht in het laatste kwart van de negentiende eeuw voor sierbeplanting binnen de stad begon de begraafplaats vanaf die periode ook enigszins het karakter van een hof te krijgen. In 1878 plantte gemeentewerken een groot aantal iepenveren en taxusbomen en vijf jaar later nog eens fijne sparren, opnieuw een aantal iepenveren, wat haagbeuken en taxusbomen,

alle ongeveer twee meter hoog.³

Door de ruimtenood op de protestantse afdeling zag het gemeentebestuur zich gedwongen de begraafplaats te herindelen. De minimale uitbreiding in 1872 langs de schutting van de Kaarsenfabriek is al ter sprake geweest, maar ook in 1908 was door plaatsgebrek een herindeling van de begraafplaats noodzakelijk. Gemeentewerken en Volksgezondheid adviseerden de gemeenteraad het algemene gedeelte ten koste van het rooms-katholieke deel op de begraafplaats uit te breiden. Het zogenaamde stukje grond van de ongewijde aarde verdween en men reduceerde het overige rooms-katholieke

gedeelte tot de helft, zodat dit deel in zijn geheel 25 meter opschoof ten behoeve van het protestantse deel. Door deze operatie kwamen vier eerste-klas-huurgraven van de katholieke afdeling op het protestantse deel van de begraafplaats te liggen; de gedupeerden kregen, indien zij bezwaar aantekenden, ruimte aangeboden op het katholieke deel.⁴ De katholieke begraafplaats aan de Graaf Florisweg was toen al vanaf 1891 in gebruik en de

Het kerkhof. Bron: SAHM.

gemeente verwierf toch al na de opening daarvan steeds meer ruimte voor zichzelf op het katholieke deel van de algemene begraafplaats.⁵ De katholieke hoofdafdeling op de algemene begraafplaats bleef desalniettemin tot de opening van de nieuwe begraafplaats 'Ijsselhof' in stand. Ieder jaar vermeldde het jaarverslag begrafenissen op de katholieke afdeling van de begraafplaats en pas in 1948 bleef die afdeling onvermeld, terwijl de laatste katholieke begrafenis op de algemene begraafplaats in 1921 had plaatsgevonden.

Schijndood

Ondanks deze ruimtelijke problemen ontplooidde Gouda toch enige bouwactiviteiten op de begraafplaats. Het eerste werk na de ingebruikneming van de begraafplaats was de bouw van een lijkenhuisje, zoals destijds de naam voor dit lokaal luidde. Het lijkenhuisje, dat tegenwoordig het baarhuisje genoemd wordt, stond er al in 1874, toen de gemeente Gouda aan de Koninklijke Commissaris van Zuid-Holland berichtte dat er zowel op de burgerlijke begraafplaats als op de joodse begraafplaats een lokaal stond ter bewaring van de overledenen aan een besmettelijke ziekten. In 1872 was de bouw van lijkenhuizen op begraafplaatsen wettelijk verplicht en daaraan lagen twee belangrijke overwegingen ten grondslag, namelijk de angst voor de schijndood en het besmettingsgevaar door overledenen aan besmettelijke ziekten. Door de verplichting bij wet in 1823 dat een dode pas 36 uur na het overlijden begraven mocht worden en niet binnen 24 uur, zoals voor die tijd gebruikelijk was, nam de angst voor de schijndood enigszins af. Het gevolg van deze overheidsbeslissing was wel, dat de doden, overleden aan een besmettelijke ziekte, te lang boven de grond bleven staan, waardoor besmettingsgevaar een reële optie was. De overheid vestigde daarom steeds meer de aandacht van de gemeentebesturen op de noodzakelijke bouw van lijkenhuizen op of bij begraafplaatsen, zodat de gemeente in die huisjes de overledenen aan een besmettelijke ziekte gedurende

de vastgestelde tijd kon bewaren. In een wetsontwerp van 1858, waarin de regering voorstelde de begraafing tussen 36 uur en de vijfde dag na overlijden verplicht te stellen, benadrukte de regering tegelijkertijd weer de bouw van lijkenhuizen op begraafplaatsen in het belang van de volksgezondheid.⁶ In 1872 verplichtte de overheid bij wet de bouw van een lijkenhuis bij of op elke begraafplaats.⁷ En de autoriteiten verschaften zelfs richtlijnen voor een 'eenvoudig ingericht lokaal'. Het bouwkundig advies was een vierkant goed geïsoleerd stenen lokaal neer te zetten met in de nok een houten koker en voor de ventilatie twee kokers in de voor- en achtergevel en één in elk van de zijgevels, afgesloten met ijzergaas tegen de insecten. Het verdiende aanbeveling bij een gemiddelde bevolking (er wordt geen aantal ingezetenen genoemd) een ruimte te maken waar vijf kisten naast elkaar op houten schragen konden staan. De bouwkosten beliepen volgens de overheid ongeveer tweehonderd gulden.⁸ De gemeente Gouda had al in 1873 gezorgd voor de bouw van een houten 'lokaal' dat ruimte bood voor de tijdelijke bewaring van overledenen aan een besmettelijke ziekte. De gemaakte kosten van fl. 211,26 kwamen min of meer overeen met de richtprijs van de overheid.⁹ In 1873 plaatste men het huisje eerst bij de ingang, maar later, in 1894, verhuisde het naar de scheiding tussen de protestantse en de katholieke hoofdafdelingen.¹⁰ Andere bouwactiviteiten in de

Het kerkhof. Bron: SAHM.

laatste jaren van de negentiende eeuw beperkten zich tot het maken van grafkelders en tot het onderhoud van het gebouw bij de ingang.

De gemeente als begrafenisondernemer ontplooidde af en toe wat activiteiten om de onderneming wat beter te laten renderen. In 1896 besteedde zij de bouw van zes gemetselde graven uit. Men kon voor twee modellen inschrijven, namelijk graven met of zonder een gemetselde vloer. De keuze ging uit naar die met een

gemetselde vloer en J. Smit en Zn kreeg het werk voor 417 gulden. Buitenwerks waren de graven 6.60 meter lang en 2.32 meter breed en tussen elk graf was een ruimte van 10 centimeter. In 1931 waren drie van deze graven aan vervanging toe omdat zij water doorlieten en daardoor onverkoopbaar bleken. De gemeente verving deze drie graven door vijf grafkelders van gewapend beton.¹¹ En nog in 1937 ontving de directeur van gemeentewerken een machtiging voor de aanschaf van vier enkele grafkelders en één dubbele voor de begraafplaats.¹²

Behalve de bouw van grafkelders vroeg het onderhoud van het gebouw op het kerkhof eveneens de nodige aandacht, omdat dit gebouw deels een funeraire functie bezat. Het gebouw bij de ingang had meerdere functies. Voornamelijk diende het als ontvangstruimte voor de familieleden van de dode, maar ook de twee grafdelvers waren daarin gehuisvest. In 1874 kreeg de zogenaamde 'familiekamer' een houten plafond en nieuw behang. In 1910 en het jaar daarna vond de stad het noodzakelijk de ontvangstruimte oftewel de 'vriendenkamer' een ingrijpende facelift te geven. Ten koste van de woningen van de grafdelvers vergrootte de gemeente de ontvangstruimte en kwamen er nieuwe meubelen, gordijnen en kleden. Ook de onderkomens van de grafdelvers vielen

onder het onderhoud zodat gemeentewerken daar het houtwerk onder handen nam of de vertrekken van nieuw behang voorzag, maar ook dit hoofdgebouw had van wateroverlast te lijden, zodat de kelders voortdurend blank stonden. Daarom besloot de gemeente om de kelders gedeeltelijk met zand vol te storten en daar bovenop een nieuwe vloer te leggen.

Niet alleen de verzorging van dit hoofdgebouw maar ook het onderhoud van de waterwerken om en nabij de begraafplaats eiste de nodige aandacht en op een bepaald moment kwamen er klachten binnen over de verontreiniging van de sloten rondom de begraafplaats. In 1881 dwongen omwonenden de gemeente tot een onderzoek naar de toestand van de sloten om de begraafplaats, omdat men veronderstelde dat de begraafplaats zelf die verontreiniging veroorzaakte. Uit dit onderzoek bleek dat de Kaarsenfabriek de vervuiler was door haar afvalstoffen te lozen op de sloot rondom de begraafplaats. Op kosten van de fabriek dempte de stad de sloot langs de Papegaaisteege of Solonskade inclusief een gedeelte van de sloot langs de oostzijde van de begraafplaats en sloot het gedempte deel af met een kleidam. In de negentiende eeuw lag er ook een vijver voor de begraafplaats, die de gemeente eveneens dempte nadat het polderbestuur in 1899 tegen de lozing van het water uit die vijver bezwaar had gemaakt. Het water van de vijver werd namelijk ververst vanuit de Turfsingel en het overtollige water loosde dan weer uit op de polder. Omdat alleen watermolens de polder bemaalden, konden volgens het polderbestuur de molens het vijverwater niet verwerken. Gevolg daarvan was dat gemeentewerken de vijver dempte met kolenas, daarop zwarte grond aanbracht en met bomen beplante.

Tegelijkertijd met de demping van de vijver kwam het stenen hek met de twee inrijhekken. De breedte van het hek, bestaande uit twee inrijhekken inclusief de vleugels, was 5.28 meter; de hoofdstijlen waren 2.92 meter. De aannemer onderheide de stenen voetsmuur met 50 palen van 10 meter lang; het metselwerk bestond uit hardgraauwe 'waalmoppen', de zogenaamde waalsteen met hardstenen stukken daartussen. De inrijhekken stonden op blokken van 45 bij 45 centimeter van escauzijnse steen, de zogenaamde blauwe hardsteen uit Henegouwen. Willem van Bokhoven nam dit werk aan voor een bedrag van 1730 gulden.¹³ Daarna, in 1917, dempte de stad nog de sloot aan de kant van de Vorstmanstraat en bracht daar een riool in aan. Ter verfraaiing van de omgeving legde de gemeente achter de bomenrij van de begraafplaats nog een pad aan en op het aangrenzende terrein kwam een speelplaats met een plantsoen. In diezelfde tijd kwam er waterleiding voor het onderhoud van de graven en de bloemen op de begraafplaats. Na de Eerste Wereldoorlog vonden er behalve de normale onderhoudswerkzaamheden weinig ingrijpende veranderingen plaats. Overleden Belgische vluchtelingen kregen alleen op de rooms-katholieke begraafplaats een laatste rustplaats.¹⁴ In 1940 werd door de gemeente een lening afgesloten van 120.000 gulden ten behoeve van de aanleg van de nieuwe algemene begraafplaats IJsselhof. Tijdens de oorlog ging het grondverzet voor de nieuwe begraafplaats gewoon door en in opdracht van de Duitse bezetter werd op de toekomstige IJsselhof een gedeelte ingericht voor gesneuvelde en anderszins gestorven Duitse militairen.¹⁵ Terwijl in 1950 het ontvangstgebouw op IJsselhof pas werd aanbesteed, werd in datzelfde jaar in de maand juni de nieuwe algemene begraafplaats toch al in gebruik werd genomen. Vanaf die tijd had de algemene begraafplaats aan de Vorstmanstraat haar taak volbracht en vonden op de dan oude begraafplaats alleen nog bijzettingen plaats van overledenen die graven in huur of eigendom hadden.¹⁶

De oude begraafplaats heeft bijna 125 jaar lang de Goudse doden in haar schoot opgenomen en aan vele generaties een laatste rustplaats gegund. Zij ligt er nu zelf bij als een bejaarde dame, maar desalniettemin heeft zij nog weinig ingeboet aan schoonheid en is zij tot op de dag van vandaag een oord van stilte, dat alle gelegenheid tot bezinning biedt.

Noten

- 1 Jaarverslagen van de gemeente over 1895 en 1898.
- 2 Streekarchief Hollands Midden, (SAHM), 1104 f278.
- 3 SAHM, 1107 f137 en SA-1108 f99.
- 4 SAHM, 503 nr. 1136.
- 5 SAHM, 2158. In grafrij A nummers 1-8 graven van het Oudemannenhuis, in 1897 de nummers 9-12, in 1897 en 1924 de nummers 14-20, in grafrij B in 1924 nummers 1-4 voorheen van de gasthuizen en de nummers 9-20, in 1924 ook grafrij C nummers 4-20, grafrij D nummers 3-20, grafrij D nummers 3-20, in grafrij E nummers 2-20, grafrij F nummers 1-20. Er worden slechts 10 bezette graven genoemd op het rooms-katholieke gedeelte.
- 6 *De gemeente-stem* (s-Gravenhage) 8 (1858) 368.
- 7 Ibidem, 21 (1872), zie Staatsblad 4 december 1872 nr 134. De wet trad in werking op 1 mei 1873.
- 8 Ibidem, 23 (1873) 1135.
- 9 Jaarverslag van de gemeente in 1873 (Gouda) 30.
- 10 Ibidem over het jaar 1894
- 11 Verslag van de gemeenteraad 1831
- 12 Secretariearchief na 1920 nr 15-2-8 februari 1937.
- 13 SAHM, 1112 f. 164.
- 14 Zie jaarverslagen 1915 -1917; in 1915 werden er 83 Belgische vluchtelingen begraven, in 1916 dertig en in 1917 veertien.
- 15 Jaarverslag 1945, hoofdstuk IV-4
- 16 Zie jaarverslagen 1950 en 1951. Het gebouw werd gebouwd door L. Vermeer voor fl. 51.977,00. In het jaar 1950 waren er 254 begrafenissen, waarvan 128 op de oude begraafplaats en 126 op de nieuwe. In 1951 werden 36 mensen op de oude begraafplaats begraven en 227 mensen op de nieuwe.